

คุณค่าการเทศน์เวสสันดรชาดกที่มีต่อสังคมไทย Values of Vessantara Jataka Sermon in Thai Society

พระเทพสุวรรณเมธี
พิชญาย์ พรพิชนรงค์
วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

บทคัดย่อ

การเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก นับว่ามีคุณูปการและมีคุณค่าต่อการพัฒนาชาติไทยให้เป็นสังคมที่มีอารยธรรมประเพณีวัฒนธรรมที่คนในสังคมมีความเชื่อเรื่องบุญ – บาป ความเชื่อเรื่องการกลับชาติมาเกิดอีกในอนาคตหากยังไม่หมดกิเลส และสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกัน ตั้งแต่ชนชั้นผู้ปกครอง ถึงระดับคนชั้นล่าง ให้เป็นผู้มีเมตตาอารีย์ต่อกัน กษัตริย์ดำรงอยู่ในฐานะพุทธกษัตริย์ เช่นเดียวกับพระเวสสันดร

การเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนั้น ได้มีการพัฒนาการมาเป็นลำดับ มีคุณค่าต่อสังคมชาวไทยพุทธทั้งในด้านการเมือง การปกครอง สังคม เศรษฐกิจ วรรณคดีตลอดและวัฒนธรรม เป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในสังคมไทย ทำให้สังคมไทยพัฒนาจากสังคมธรรมดาสู่สังคมที่มีอารยธรรมขั้นสูงสุด เป็นชนชาติที่มีลักษณะเด่นเฉพาะ แม้แต่ต่างชาติก็ให้ความยอมรับในความเป็นผู้มีจิตใจเที่ยงงามเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีเมตตาธรรมต่อกัน และอยู่ด้วยกันอย่างสันติสุขในสังคมที่มีความเชื่อหลากหลาย

คำสำคัญ : คุณค่า, การเทศน์เวสสันดรชาดก, สังคมไทย

Abstract

Mahajati Vessantara Jataka sermon is considered as benefactions and values toward development of Thailand to be the civilized society, cultures and traditions because it inspired people to gain righteous belief of merit and sin. The belief of endless reincarnation of the one whom is still tarnished by defilements and the creation of good relationship from governing class to lower classes to have compassion to one another as a great task for Buddhist King like Vessantara Bodhisattva

From the past until now, Mahajati Vessantara Jataka sermon has been developed continuously, it also has values for Thai Buddhist society in the way of politics, administration, society, economy, literature and culture, particularly. It helps Thai society turns from ordinary to civilization with its extraordinary features. The

foreigners have also acknowledged it as a beautiful mind, generosity, compassion, capability of living in society with diversity of believes.

Keywords: Value, Vessantara Jataka Sermon, Thai Society

บทนำ

ถึงแม้ว่าการเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก จะไม่เป็นที่ชอบใจของกลุ่มบางคนที่มีมโนคติว่า พระเวสสันดรเป็นคนใจร้าย บริจาคได้แม้กระทั่งบุตรและภรรยา โดยเป็นการมองเพียงในทัศนะด้านเดียว ความจริงหากมองในมุมมองด้านการเมืองการปกครอง จะเห็นได้ว่า พระเวสสันดรนั้นเป็นบุคคลที่มี พระปรีชาเฉียบแหลม ในราชกุศโลบายในการปกครองประเทศได้เป็นอย่างดี ซึ่งผลที่เกิดขึ้นเป็นผลทางอ้อมของการให้ ที่เรียกว่า ทานบารมี อันเป็นนโยบายหลักในการดำเนินชีวิตของพระองค์ การให้จึงมีผลเพียง อย่างเดียว และส่งผลต่อบ้านเมือง คนที่มีความตระหนี่ยอมไม่ยินดีต่อจริยวัตรของพระเวสสันดร

การเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกนั้น มีคุณค่าในการปลูกฝังให้คนไทยนั้นมีลักษณะเด่น คือ มีความ ขยัน อดทน ประกอบอาชีพด้วยความสุจริต มีธรรมาปฏิบัติ ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจของประเทศยืนอยู่บน พื้นฐานการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืน สามารถพัฒนาตนเองได้ อันเป็นรากฐานที่สำคัญในการพัฒนาชุมชน สังคม และประเทศชาติ เพื่อให้การดำรงตนอยู่ได้อย่างมีความสุขอย่างแท้จริง คุณค่าการเทศน์มหาชาติ เวสสันดรชาดกมีผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนในสังคมไทยทั้งในด้านการเมืองการปกครอง ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ และด้านวัฒนธรรม

คุณค่าด้านการเมืองการปกครอง

พระเวสสันดรนั้น เป็นนักปกครองที่เป็นประชาธิปไตยที่สุดพระองค์หนึ่งที่ทรงเคารพในเสียงของ ประชาชน เป็นผู้ให้ผู้อื่น แม้นั้นจะเดือดร้อนก็ตาม ก็ได้ทรงถือโทษโกรธเคืองประชาชน ดังข้อความใน กัณฑ์หิมพานต์ตอนที่ 10 ว่า “อย่าว่าแต่เสวตคชาพาหิรภานที่เรบริจาค ถึงอัมมัตติกทานอันยอดเยี่ยมที่จะ ยกให้ ถ้าแลเมียจากผู้ใดจะปรารถนา ซึ่งพาหาหทัยนัยเนตรทั้งคู่ เราก็อาจจะเช็ดชูออกบริจาคให้เป็นทาน จะแลพระโพธิญาณในเบื้องหน้า อย่าว่าแต่จะต้องพิพาทขนิษฐกรรมทำโทษ ถึงไพร่ฟ้าเขาจะพิโรธรอนราญ ประหารชีวิต เราก็มิได้คิดย่อท้อที่จะบำเพ็ญทาน” พระเจ้ากรุงสุโขทัยก็ดำรงตนอยู่ในนิธิรัฐ เคารพกฎหมาย บ้านเมือง แม้ผู้ที่พระองค์จะต้องเนรเทศพระเป็นพระโอรสก็ตาม และทรงฟังเสียงประชาชน เคารพในมติ มหาชน ดังข้อความในกัณฑ์ทานกัณฑ์ ซึ่งพระเจ้ากรุงสุโขทัยได้ตรัสกับพระผุสดี ความว่า “เราย่อมทำความ ยำเกรงต่อธรรม เราจึงขับไล่ลูกของตนผู้เป็นธรรมาของชาวกรุงสุโขทัย ถึงแม้ลูกจะเป็นที่รักยิ่งกว่าชีวิตของเราเอง¹

¹ ชุ.ชา. (ไทย) 28/1752/462.

รัฐบาลนโยบายในการปกครองประเทศของพระเวสสันดร ยังมีคุณค่าต่อการปกครองประเทศไทยอีกด้วย พระเวสสันดรนั้นทรงเน้นในการบริจาคทาน ด้วยความหวังอนุเคราะห์ราษฎรของพระองค์ให้มีความสุขอยู่เย็นเป็นสุข อันเป็นรัฐบาลกุศลนโยบายในการปกครองบ้านเมืองภายใน ซึ่งเป็นคุณประโยชน์ต่อการปกครอง ความจริงแม้จะผู้รู้บางท่านในปัจจุบันพยายามแสดงความเห็นทำนองตำหนิการให้ทานของพระเวสสันดรว่า ให้มากเกินไปจนตนเองเดือดร้อนและทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน และไม่ควรถือเอาเป็นแบบอย่างดังกรณีการให้ช้างปัจจัยนาคอันเป็นสมบัติล้ำค่าของบ้านเมืองแก่กรุงลงครุฑ ซึ่งเป็นรัฐที่ติดกันในสมัยนั้น โดยพระเจ้ากรุงลงครุฑ ส่งพรหมมทูต 8 คนมาทูลขอ ก็ทรงให้ด้วยหวังประโยชน์ให้ของชาวเมืองลงครุฑจะได้มีชีวิตความเป็นอยู่อย่างปกติสุขพ้นจากความทุกข์ยากในเพราะข้าวยากหมากแพงฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ดังปรากฏในกัณฑ์หิมพานต์เล่มที่ 6 – 8² เป็นต้น ความจริงการให้ในครั้งนี้ หากพิจารณาอย่างถี่ถ้วนด้วยปัญญาแล้วจะเห็นว่า ถ้ามองในมุมมองด้านทานบารมี พระองค์ทรงกระทำถูกต้อง เพราะครบหลักเกณฑ์สำหรับการให้ คือ ก่อนให้ก็ยินดี ขณะให้ก็ยินดี หลังให้แม้ถูกเนรเทศก็ยังยินดี ด้วยมุ่งพระโพธิญาณ จึงสำเร็จเป็นบารมีอย่างสมบูรณ์ และด้วยอำนาจทานบารมีนั้น ก็ปรากฏว่า ภายหลังเมื่อฝนตกต้องตามฤดูกาลแล้ว พระเจ้ากรุงลงครุฑก็ทรงส่งช้างปัจจัยนาคมาคืนแก่เมืองสีพี ดังปรากฏในกัณฑ์มหาราช เล่มที่ 12 ว่า “ขณะนั้นพอพราหมณ์ชาวเมืองลงครุฑทั้งแปดนาย นำเอาเศวตเคนทรามาคืนถวายไว้ก่อนเก่า”³ แต่เมื่อมองในมิติด้านการเมืองแล้ว ก็นับเป็นพระราชกุศลนโยบายอันชาญฉลาดในด้านการต่างประเทศเลยทีเดียว หากคิดว่า เมืองสีพีเป็นเมืองใหญ่ มีกำลังมาก พระเวสสันดรจะประสงค์จะรบโดยไม่ให้ช้างปัจจัยนาค ก็ย่อมทำได้ และด้วยพระปรีชาในการศึกของพระองค์ย่อมชนะ สงครามได้แน่นอน แต่ผลที่ตามมาย่อมเป็นความเดือดร้อนที่จะมีแก่ไพร่ฟ้าประชาชน ถึงอย่างนั้นพระองค์ก็ได้ทรงกระทำแต่ทรงมองการณ์ไกล ด้วยคิดว่าเสียสละส่วนน้อยแต่ได้มาก คือประชาชนไม่ต้องทุกข์ร้อนเพราะสงครามเป็นรัฐบาลนโยบายด้านการต่างประเทศที่ผู้กษัตริย์ไว้ดีกว่าก่อนสงคราม กษัตริย์ไทยหลายพระองค์ก็ทำเช่นนั้น บ้างครั้งต้องยอมเสียสละพระโอรสพระธิดาแม้แต่ดินแดนเพื่อรักษาความสงบสุขของบ้านเมือง รักษาเอกราช เสรีภาพ แก่ปวงประชาราษฎร ดังเช่นการรักษาเอกราชของไทยไว้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ต้องเสียดินแดนฝั่งซ้ายคือลาว และเขมรบางส่วนเพื่อรักษาอธิปไตยไว้แก่คนไทย

คุณค่าด้านเศรษฐกิจ

ในระบบการปกครองในเรื่องเวสสันดรชาดกนี้ ปรากฏหลากหลายอาชีพ ตั้งแต่ขอทาน ไปถึงรับราชการเป็นบุโรหิตที่ปรึกษาของกษัตริย์แต่เมื่อกล่าวถึงลักษณะของประชาชนแล้ว ก็มีลักษณะ 2 ประการ คือ ผู้ที่ประกอบอาชีพยังชีพ ซึ่งเป็นกลุ่มที่อนุโมทนายินดี 1 ผู้ที่ต้องอาศัยผู้อื่นยังชีพ ซึ่งเสียใจอาดูร 1 ดัง

² ดูรายละเอียดในกัณฑ์หิมพานต์ กรมศิลปากร, มหาเวสสันดรชาดก สำนวนเทศนา 13 กัณฑ์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2514), หน้า 17 – 22.

³ กรมศิลปากร, มหาเวสสันดรชาดก สำนวนเทศนา 13 กัณฑ์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2514), หน้า 242.

ข้อความในตอนแรกสวดสวดมหากาธานในทศกัณฐ์ แผลที่ 6 ว่า “ฝ่ายสมเด็จพระเวสสันดร ให้ปาวร้องพระนครในขอบเขตขันทีสีมาเมือง ยากก็แน่นเมืองเข้ามารับพระราชทาน บ้างก็ซ้องสาธุการอนุโมทนา บ้างก็โศกาปริกษากันว่าชาวเราเอ๋ย นับวันจะอดอยาก ด้วยพระทูลกระหม่อมจะพลัดพรากไปจากแล้ว ตั้งดวงเดือนประทีปแก้วจะล่วงลับ เราคนจนก็จะอาภัพอัปภาคย์แสนกันดาร จะได้รับพระราชทานก็แต่ในวันนี้ บ้างก็ร้องให้อยู่อึงมีน้ำเวทนา ปางเมื่อจอมประขามหาเวสสันดรดวงดิลกเธอยกสวดสวดมหากาธานแล้ว พระทัยเธอก็ผ่องแผ้วขึ้นบานต่อพระทานบารมีแห่งหน่อพระชินสีห์นั้นแล”⁴ ซึ่งเป็นตัวชี้ให้เห็นระบบเศรษฐกิจในสมัยนั้นเป็นอย่างดี พระนครสี่ปีเป็นเมืองที่มั่งคั่ง กษัตริย์เวสสันดร จึงสามารถบริจาคสิ่งของต่างๆ ได้ตามที่พระองค์ปรารถนา ชื่อเสียงในการให้ทานของพระองค์แผ่ไปทั่วทุกทิศ จึงปรากฏว่า เป็นที่รักของมิตรประเทศทั้งปวง ต่างก็ส่งเครื่องบรรณาการมาทูลถวาย พระองค์ทรงบริจาคตลอดพระชนม์ชีพ เมื่อสวรรคตก็ไปเกิดยังดุสิตนิภพ นี้แสดงให้เห็นอันสงส์แห่งการให้ครบทั้ง 5 ประการ ซึ่งผู้ให้ย่อมได้รับตอบแทน คือ 1) ผู้ให้ทานย่อมเป็นที่รักที่พอใจของคนหมู่มาก 2) สัตบุรุษผู้สงบยอมคบหาผู้ให้ทาน 3) กิตติศัพท์อันงามของผู้ให้ทานย่อมขจรไป 4) ผู้ให้ทานย่อมไม่ห่างเหินจากกรรมของกุศล 5) ผู้ให้ทานหลังจากตายแล้วย่อมเกิดในสุคติโลกสวรรค์⁵

ในเวสสันดรชาดกปรากฏหลักธรรมที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตหลายประการ เช่น หลักทิวฐธัมมิกัตถสังวัตตนิคัณธรรม 4 หลักอิทธิบาทธรรม 4 หลัก ขันติธรรม 3 ปธานธรรม 4 เป็นต้น ปรากฏอยู่ในมหาชาตเวสสันดรชาดกทั้ง 13 กัณฑ์ พระเวสสันดรและตัวบุคคลต่าง ๆ ในเรื่องเวสสันดรชาดกนั้นย่อมแสดงให้เห็นคุณค่าที่สังคมไทยนำออกมาใช้จนเกิดรูปธรรมในด้านเศรษฐกิจ เช่น พระเวสสันดรแม้จะเน้นหนักในการบำเพ็ญทานบารมีโดยไม่เลือกว่าคนที่รับนั้นจะเป็นใคร ในฐานะที่พระองค์เป็นกษัตริย์ สิ่งที่พระองค์พระราชทาน ย่อมหมายถึงความเป็นอยู่ของประชาราษฎร์ ผู้ที่ได้รับหากเป็นผู้ที่ประกอบอาชีพย่อมนำสิ่งของที่ตนได้รับพระราชทานนั้นไปเป็นต้นทุนในการประกอบอาชีพ หากเป็นพวกฉันทิพขอทาน การได้รับพระราชทานสิ่งต่าง ๆ ย่อมทำให้ชีวิตของพวกเขาไม่ทุกข์ร้อนจนเกินไป ชุขกเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนในความเป็นคนมีความอดทน ขยัน มัธยัสถ์ รู้จักเก็บออมทรัพย์ที่หามาได้ แม้นตนเองจะเป็นคนอาภัพครอบครัวหนีตายจากไปหมดก็ตาม ดังปรากฏข้อความในกัณฑ์ชูชก แผลที่ 1 ความว่า เอโก พราหมโณ ยังมีพฤตจารย์พราหมณ์ผู้เฒ่า บังเกิดแต่ตระกูลล้วนเหล่ายัญญูหุตฤงศ์ สืบสันดานสัมพันธ์วงศ์โสภาทิกชาติ เฒ่ามีสันนิวาสนะฐานอยู่ในคามเขตละแวกบ้านขุนวิฐู ติดเนื่องกับเมืองกลิงคราฐบุรี ธชิตาแกลเป็นคนจนอัปรีดิ์ไร้ญาติยังสูญ ทุกคตะแค้นเคืองขุนช่องเข็ญใจ ภิกขาจาริยาย ตาแกลก็เที่ยวภิกขาจารไปปาดด้วยเพศสกรปรก เปรียบด้วยฉันทิพจากจนจันทาล เฒ่าค่อยประสมประสานทรัพย์ไว้ทีละน้อย ๆ กหาปณสตัลภิตวา ได้ทองถึงร้อยกระษాปณ์ เป็นลาภตามเข็ญใจ ครั้นจะเอาไว้กับตัวก็กลัวภัย⁶ อันเป็นลักษณะเด่นที่

⁴ กรมศิลปากร, มหาเวสสันดรชาดก สำนวนเทศนา 13 กัณฑ์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2514), หน้า 47 – 48.

⁵ อ.ป.พจน. (ไทย) 22/35/56.

⁶ กรมศิลปากร, มหาเวสสันดรชาดก สำนวนเทศนา 13 กัณฑ์, หน้า 82.

สร้างลักษณะคนไทยที่ได้ฟังธรรมเทศนาเรื่องพระเวสสันดรนั้นนำไปเป็นตัวอย่างในการดำเนินชีวิต ซึ่งสอนให้เห็นความจริงที่ว่า คนเราต้องพยายามพึ่งตนเองเป็นหลัก คนอื่นไม่สามารถเป็นที่พึ่งของเราได้ตลอดไป ดังพระพุทธพจน์ว่า ตนแลเป็นที่พึ่งของตน บุคคลอื่นใครเล่า จะเป็นที่พึ่งได้ ในพระพุทธศาสนามองว่า การพัฒนาศักยภาพมนุษย์นั้น เริ่มที่ตนเองเสมอ พระพรหมคุณาภรณ์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือการพัฒนาที่ยั่งยืนว่า ความคิดพื้นฐานทางพระพุทธศาสนา มี 4 อย่าง คือ⁷ (1) สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นธรรมชาติที่มีอยู่ และเป็นไปตามธรรมดาในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยและมนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยของธรรมชาตินั้น (2) ชีวิตและการกระทำของมนุษย์ ย่อมเป็นไปตามและมีผลส่งตามระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยนั้น (3) มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้และต้องฝึก มนุษย์จึงเป็นสัตว์ที่พัฒนาได้ จนประเสริฐสุดเข้าถึงอิสรภาพและความสุขได้ (4) ความสามารถของมนุษย์ที่พัฒนาแล้ว ย่อมทำให้คนสามารถทำให้ความขัดแย้งมีความเป็นความประสานเสริม การพัฒนามนุษย์อย่างนี้จะต้องมาประยุกต์เข้ากับปัญหาสภาพแวดล้อมทั้งหมด

คุณค่าด้านสังคม

มนุษย์จะต้องเกี่ยวเนื่องกันในสังคม พระพุทธศาสนามีหลักธรรมสำหรับเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของกันและกันไว้ เรียกหลักธรรมนี้ว่า ฉติศธรรม คือหลักทศ 6 ซึ่งพระพุทธเจ้าได้เปรียบเทียบคนรอบข้างเหมือนทศ 6 แล้วแสดงหลักในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันซึ่งแสดงแก่สิ่งสากลมาณพผู้ไว้ทิศทั้ง 6 ได้แก่ หลักมิตตติ หลักสปปุริสธรรม 7 หลักปฏิสันถารธรรม หลักขรวาสาธรรม สังคหัตถธรรม สมธรรม เป็นต้น หลักธรรมเหล่านี้ปรากฏอยู่ในมหาชาติเวสสันดรชาดก ล้วนเป็นหลักธรรมที่ทำให้เกิดสังคมสันติสุขได้

การเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก เป็นลักษณะการปลูกฝังความผูกพันระหว่างสังคมระดับบุคคล ระดับครอบครัว ระดับชุมชน ระดับประเทศชาติ และระดับโลก ให้เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีเมตตาธรรมต่อกัน ปฏิบัติต่อกันอย่างเหมาะสม

ในระดับบุคคล เช่น ตอนที่พระเจ้ากรุงเจตราชทรงไถ่ถามถึงความเป็นมา แก่พระเวสสันดรที่ถูกเนรเทศและทูลเชิญเสด็จครองราชย์ในกรุงมาตุลนครแคว้นเจตราชู ซึ่งเป็นการแสดงความเป็นสุหิมิตรต่อพระเวสสันดรผู้ถูกเนรเทศ อันเป็นการแสดงออกของมิตรที่ดีต่อกันดังข้อความในวนประเวศน์ตอนที่ 4 ความว่า “พระพุทธเจ้าข้า เมื่อมีพวพระทัยที่จะเสด็จคืนพระพิชัยเชตุตรก็ตามแต่พระอัยยา จะขอเชิญเสด็จขึ้นผ่านพระพาราเจตราชู เป็นจอมมิ่งมงกุฎมาตุลนคร เป็นปิ่นปักประชากรเกษมสุข มิให้ท้าวเธอเสด็จไปทนทุกข์ที่กลางดง อันข้าพระบาทจะรองบาททงสู่บรมกษัตริย์”⁸

ในระดับครอบครัว เช่น ตอนพระเวสสันดรไปอำลาพระมัทรี โดยได้รับสั่งให้พระนางมัทรีได้ส่งสมทรัพย์ไว้ติดตัวอย่างในดังข้อความในกัณฑ์หิมพานต์ ตอนที่ 11 ความว่า “ย้ เต ภิญจิ มยา ทินนุ อันว่าทรัพย์

⁷ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ 10, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2552), หน้า 191.

⁸ กรมศิลปากร, มหาเวสสันดรชาดก สำนวนเทศนา 13 กัณฑ์, หน้า 73.

อันเป็นของ ๆ พี่ประสาธน์ให้แก่เจ้า อนึ่งเล่า สรรพสมบัติอันพระน้องได้มาแต่สำนักมัทราษตระกูล นิทพเพยยาสิ เจ้าจึงมัวมุลฝงไว้ จะได้เป็นมหานิธิชุมทองอันใหญ่ติดตามตน” การแสดงออกถึงความสัมพันธ์ และปฏิสัมพันธ์ในระดับครอบครัว ทำให้เป็นแบบอย่างทางจริยธรรมชั้นสูงในการอยู่กันสร้างความสุขร่วมกัน ในระดับครอบครัวอันจะส่งผลให้มีสันติสุขในระดับสังคมอื่น ๆ มีสังคมชุมชน สังคมชาติและสังคมประชาชาติ อย่างมั่นคงต่อไป

ในระดับชุมชน การสร้างความสัมพันธ์ระดับสังคมชุมชนเห็นได้ชัดในเรื่องพระเวสสันดรซึ่งมี ประโยชน์และคุณค่าในการอยู่ร่วมกันในระดับชุมชน เป็นการสร้างความมีน้ำใจต่อกัน โดยใช้หลักทานบารมี เป็นกรอบในการอยู่ร่วมกัน สังคมชุมชนที่แบ่งปันกันย่อมอยู่อย่างสันติสุข ดังเช่น ปราภในเวสสันดรชาดก ตอนที่พระเวสสันดรบริจาคทานทุกวันในโรงทานทั้ง 6 แห่งแก่ประชาชนชาวสีพี ในชุมชนต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับ หมู่บ้าน (คาม) ตำบล (นิคม) และเมือง (ธานี) พระองค์เสด็จไปยังโรงทานทุกวันเพื่อทอดพระเนตรการให้ ทานที่พระองค์รับสั่งให้บริจาค ดังข้อความในหิมพานต์ เล่มที่ 5 ความว่า “ฝ่ายหน่อพระชินสีห์เสวยสวัสดิ โภโคกเป็นจอมฉัตรพิชัยสีพี ทาน ปวดเตลี ท้าวเธอก็เปรมปรีดีที่จะบริจาคทานมิได้ขาด จึงให้อมาตย์ทำ ฉทานศาลา ทาน ปวดเตตวา ให้จัดแจงทั้งเงินทองเสื้อผ้า ราชวัตถุถาวรณัพรรณพรม้วนม้วนม่านกาญจณมณี สรรพภัณฑ์เครื่องดีอันมีค่า ตามแต่จะปรารถนาแล้วยกให้ แก่ยากจนเข็ญใจทุกถ้วนหน้า ท้าวเธอทรงพระราช ครัทธานิรุสสัน ดุจพื้นพระธรณินทรอันหนาหนัก เป็นที่บำรุงรักแก่ไพร่ฟ้า เป็นต้นทั้งหมดนี้เป็นการให้ที่เป็นไป ในระดับชุมชนสร้างความยึดเหนี่ยวจิตใจกันไว้ในระดับความสัมพันธ์ระหว่างกันและกัน

ในระดับประเทศ เช่น ตอนที่พระเวสสันดรบริจาคสัตตสดกมหาทาน เพื่ออนุเคราะห์มหาชนชาว สีพีทุกคามนิคมเขต ดังข้อความในทณกัณฑ์ เล่มที่ 6 ความว่า (เดิน) ตโต รตยา วิวเสน ครันอรุณรังสีทิพา กร ปางเมื่อพระเวสสันดรบรรชาณาถา นหาตวา ท้าวเธอสรรเสริญทรงสุคนธสรระวารีขึ้นนาสา พนักงาน เขียวพานผ้าจีบประจงถวาย ภูษิตวา เสด็จเข้าที่เสวยสบายพระทัยแล้ว พระพักตร์เธอผ่องแผ้วเพื่อจะ บำเพ็ญพระโพธิญาณ เสด็จออกยังโรงทานท้องสนาม อมาตย์หมอบตามตำแหน่งอยู่สะพรั่ง จึงเผยพระ โฆษณูปโรคประภาษสั่งสหชาติโยธา ให้เบิกเงินตราอาภรณ์เครื่องประดับสำหรับแต่ง แล้วสั่งวิเสทให้จัดแจง เครื่องกระยาหาร ของคาวหวานสำหรับจะพระราชทานคนเข็ญใจ ซึ่งพระราชทานให้คนทุกคนชั้นมิได้เลือก หน้า อันเป็นการแสดงความยึดเหนี่ยวไมตรีแก่มหาชนชาวสีพี

ในระดับโลก เช่น ในตอนที่พระเวสสันดรทรงแสดงราชไมตรีต่อเจ้ากรุงกลิงครุฑด้วยการ พระราชทานช้างมงคลปัจจัยนาคให้ ดังข้อความปรากฏในกัณฑ์หิมพานต์ เล่มที่ 8 ความว่า (เดิน) โภโกโต พราหมณา ดูกรพราหมณ์ผู้ประพศิตพรหมเวทวิชา ทานจักปรารถนาซึ่งสิ่งอันใด อย่าเกรงใจจงแจ้ง อรรถ พราหมณ์ได้ฟังตรัสก็ปรีดา ด้วยสมทางท่าที่จะขอขสาร จึงทูลว่า (ขึ้น) เทว ข้าแต่พระผู้ผ่านพิภพ ธรณี พระพุทธเจ้าข้า กิตติศัพท์ข่าวเขาสือหาทุกไพร่ฟ้าประชาชน ทัวสกลพิภพจักรวาล กระหม่อมฉัน ทั้งหลายมาครั้งนี้ หวังจะขอขสารศรีสง่างามพระที่นั่งต้น เป็นมหายมงคลอันเลิศแล้ว ทูลกระหม่อมแก้ว จงให้สำเร็จมโนรถความปรารถนา แก่ข้าพฤตมาจารย์ (เดิน) ครันท้าวเธอได้ทรงฟังก็ขึ้นบานโสมนัส จึงตรัสว่า พราหมณ์เอ๋ย เราจะให้สำเร็จความปรารถนา อันเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในระดับนานาชาติ ดังนี้ เป็นต้น

คุณค่าด้านวัฒนธรรม

การเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกเป็นอีกวิธีหนึ่งในการใช้ประกาศศาสนาของพระโบราณจารย์ และพระบรมกษัตริย์ไทยในอดีตในการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม จนก่อเป็นวัฒนธรรมสืบมาจนถึงปัจจุบัน การเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกได้มีคุณค่าต่อวัฒนธรรมในสังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง ผู้วิจัยจะนำเสนอ คุณค่าในด้านวัฒนธรรมที่ปรากฏจากการมีเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกในด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1) วัฒนธรรมด้านคติธรรม การเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกทำให้พบวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับคติธรรม ซึ่งเป็นหลักในการดำเนินชีวิตให้มีความเป็นอยู่อย่างปกติสุข เช่น ความขยันหมั่นเพียร ความอดทน ความอดออม ความเสียสละ ความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ ความกตัญญู ความมีน้ำใจกว้างขวาง ความเป็นผู้เสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ความเชื่อในกรรมและผลของกรรม และความรอบคอบ เป็นต้น อันแสดงออกผ่านทางตัวละครต่างๆ ในเรื่อง พระเวสสันดรเป็นผู้ยึดมั่นในทานบารมี สละประโยชน์ตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ชุกเป็นคนอดออม มีไหวพริบ ขยันหมั่นเพียร พรานเจตบุตรเป็นผู้มีความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่มีน้ำใจ นางอมิตตดาเป็นผู้กตัญญูต่อบิดามารดา พระมัทรีเป็นมารดาที่ดี ภรรยาที่ดี เป็นคู่บารมีของพระเวสสันดร เชื่อในกรรมและผลของกรรม เป็นต้น ซึ่งมีคุณค่าเป็นประโยชน์ทำให้คนในสังคมไทยนำมาปรับใช้ได้อย่างเหมาะสม ในเวสสันดรชาดกได้บรรยายถึงลักษณะของแต่ละบุคคลในแง่ของคติธรรมไว้ได้เด่นชัด เช่นลักษณะของพระเวสสันดร ดังข้อความในมหาชาติคำหลวงตอนหนึ่งว่า “อันว่า มหาสัตว์เมื่อออกจากครรภ์พระมารดา ก็ได้ในยาสนิมพลัน ฯ ปสาเรตวา ก็เหยียดพระหัตถ์ ก็ตรัสพระวาจา ฯ อम्म ข้าแต่พระมารดา ทรัพย์อันใดมีมา ข้าจะขอให้ทานบัดนี้ จงพลัน ฯ อดสส มาตา อชมาสเสน เทหิตี อันว่า พระมารดา เจ้าจึงหยิบเอาทรัพย์พันตำลึง ให้ถึงมือเมื่อนั้น”⁹ ซึ่งแสดงให้เห็นคติธรรมว่า พระเวสสันดรนั้นมีใจยินดีในการเสียสละตั้งแต่ประสูติ ทรงบริจาคทานตั้งแต่สิ่งของ ทรัพย์ที่มีค่ามาก บุตรภรรยาที่เป็นที่รัก ที่ใคร ๆ ไม่สามารถทำได้ พระเวสสันดรจึงเป็นตัวอย่างในด้านคติธรรมที่ชาวไทยนำมาปรับใช้เพื่อให้เกิดสังคมที่สันติสุขด้วยการแบ่งปัน เอื้อเฟื้อต่อกัน

2) วัฒนธรรมด้านเนติธรรม การเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกทำให้พบวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับเนติธรรม ซึ่งเป็นระเบียบหรือกฎหมาย หรือขนบธรรมเนียมประเพณี และระเบียบวินัยต่าง ๆ ที่ยอมรับว่ามีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต เช่น ความเคารพสถาบันกษัตริย์ความเคารพกฎหมายบ้านเมือง ความเคารพมติมหาชน เคารพขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีมาก่อน ไม่ลิดรอนตัดออก ความเคารพกฎระเบียบข้อบังคับ เป็นต้น ซึ่งปลูกฝังคุณค่าเหล่านี้ให้กับคนไทยได้นำมาปฏิบัติจนถึงปัจจุบัน ความเคารพในกฎระเบียบหรือกฎหมายบ้านเมือง หรือเสียงมติแห่งมหาชนนั้น ได้ปรากฏชัดในเวสสันดรชาดก อันแสดงให้เห็นการปกครองในสมัยนั้นว่า พระราชมหากษัตริย์เองก็อยู่ภายใต้กฎหมายแห่งรัฐเช่นเดียวกับประชาชน ดังข้อความในทานกัณฑ์ ตอนหนึ่งว่า (เดิน) เมื่อสมเด็จพระสุคติ กราบพูลพระราชสามีสักเท่าใด ๆ ท้าวเธอก็มิได้ยกโทษให้ตาม

⁹ กรมศิลปากร, มหาชาติคำหลวง, พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา, 2516), หน้า 122 – 123.

เจตนา พระนางถวายบังคมลาโศกสะอื้นกลับคืนมาสู่ตำหนัก¹⁰ จากข้อความนี้ แสดงให้เห็นว่า พระเจ้ากรุงสุโขทัยนั้นเคารพในกฎหมายบ้านเมือง แม้พระนางผุสดีจะทูลขอให้พระราชทานอภัยโทษ พระองค์ก็ตั้งอยู่ในราชประเพณี ซึ่งเป็นเนติธรรม ที่ปฏิบัติสืบกันมา และในข้อความยังบอกถึงลักษณะคนที่เกื้อกูลกัน นั่นก็คือลูก คนอื่นเกื้อกูลก็เพื่อผลประโยชน์ของเขาเอง ไม่อาจเป็นที่พึ่งในยามยากได้ แต่พระเจ้ากรุงสุโขทัยก็มีได้วันไหน ยังคงมั่นคงในคำตัดสินและเคารพในเสียงของประชาชนส่วนใหญ่

3) วัฒนธรรมด้านวัฒนธรรม การเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกทำให้พบวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับวัตถุธรรม อันเป็นวัฒนธรรมส่วนวัตถุ เป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตให้เป็นไปอย่างถูกสุขลักษณะ เช่น เครื่องแต่งกาย อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค รวมถึงสถาปัตยกรรมประติมากรรม วิจิตรศิลป์ นาฏศิลป์ เป็นต้น ซึ่งปรากฏในเรื่องเวสสันดรทั้งรูปแบบเครื่องแต่งกาย ที่อยู่อาศัย อาหารการกิน ยวดยาน และถนนหนทางต่าง ๆ ตลอดจนปราสาทราชวังพลม้าพลราบพลรถและพลช้าง เป็นต้น อันแสดงให้เห็นคุณค่าที่คนไทยได้นำออกมาใช้ในการดำเนินชีวิตโดยเลียนแบบทั้งด้านการปกครอง การเป็นอยู่ การใช้ชีวิตได้อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย ตัวอย่างในวัฒนธรรมด้านวัตถุธรรมนี้ มีให้เห็นบ่อยในมหาชาติเวสสันดรชาดก เช่นการกิน ดังข้อความในกาพย์มหาชาติ ตอนหนึ่งว่า “นายเจตบุตรพรานไพรพเนจรใจรักดี ถวายเนื้ออย่างอันมีรสโอชา เธอชวนสี่กั๊กเสวยแล้ว ก็พระราชทานปันแก้วกาญจน์มีค่า แก่เจตบุตรพรานป่าเป็นรางวัล จึงเสด็จทรงสนทนาที่นั่นหน่อยหนึ่ง แต่พอพึงระงับร้อน ก็เสด็จบทจรจากที่นั่นดำเนินมาเสด็จนิสินหานั่งในร่มพระไทรใกล้สังขรเขา ข้างหนึ่งเสวยผลไทรสำราญหวานดังรสผึ้ง แล้วก็เสด็จไป”¹¹ อันแสดงลักษณะของพรานว่ามีน้ำใจดี ทำให้เห็นวัฒนธรรมของคนในสังคมสมัยนั้นมีจริยธรรม และอาหารและเครื่องใช้ ก็บ่งบอกถึงวัฒนธรรมการกิน การเป็นอยู่ ของคนในสมัยนั้นเป็นอย่างดี

4) วัฒนธรรมด้านสธรรม การเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกทำให้พบวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับสธรรม อันเป็น วัฒนธรรมที่ต้องอาศัยอยู่ร่วมกัน เป็นหลักเกณฑ์ที่ใช้ในการติดต่อสัมพันธ์กัน ซึ่งจำเป็นต่อการดำเนินชีวิต เช่น มารยาทในการต้อนรับแขก มารยาทในการไปหาผู้อื่น มารยาทอันเหมาะสมในการปฏิบัติต่อผู้ใหญ่ มารยาทที่เหมาะสมในการปฏิบัติต่อเพื่อน และมารยาทในการแสดงความเคารพ เป็นต้น อันมีคุณค่าต่อวัฒนธรรมไทยเป็นอย่างยิ่งคนไทยได้นำออกมาจากวรรณคดีศาสนา จนกลายเป็นวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาติที่โดดเด่นกว่าชาติใดที่นับถือพระพุทธศาสนา ดังเช่นการต้อนรับปฏิสันถารของชูชกกับอัญญาสุทัษะ ดังข้อความในมหาชาติเวสสันดรชาดก ตอนหนึ่งว่า (ขึ้น) จึงกล่าวปฏิสันถารไถ่ถามถึงทุกข์ภัยพยาธิ แลเหลือบย่งบึ้งร่ำรินกินโลหิต สรรพภัยอสรพิษพวงพาหมฤคร้ายกาจอันจะรบกวน ถ้ามถืถ้วนถึงที่เที่ยงแสวงหาผลอาหาร พระสิทธาจารย์เจ้าจึงแจ้งเหตุ ว่าสรรพภัยอาเพศไม่พารากระทำร้าย ทั้งมูลผลอาหารก็หาง่ายไม่ผิดเคืองขัดสน ผลเอนมโหชนจะขบฉันเชิญชีขาระเท่าเสียให้สิ้นธุลีใน

¹⁰ กรมศิลปากร, มหาเวสสันดรชาดก ส่วนเทศนา 13 กัณฑ์, หน้า 41.

¹¹ กรมศิลปากร, กาพย์มหาชาติ, (พระนคร: คลังวิทยา, 2507), หน้า 107.

โรงน้ำ กระทำภุคตกิจกินผลไม้มีอยู่มากครั้ง ผิดว่าฉันจงฉันเกิด น้ำฉันเราก็ดักไว้ในตุ่มเต็มตามแต่จะปรารถนา”¹²

บทสรุป

การเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก นับว่ามีคุณูปการและมีคุณค่าต่อการพัฒนาชาติไทยให้เป็นสังคมที่มีอารยธรรมประเพณีวัฒนธรรมที่คนในสังคมมีความเชื่อเรื่องบุญ – บาป ความเชื่อเรื่องการกลับชาติมาเกิดอีกในอนาคตหากยังไม่หมดกิเลส สร้างความสัมพันธ์ระหว่างกัน และมีคุณค่าด้านการเทศน์มหาเวสสันดรชาดกดังนี้

ด้านการเมืองการปกครอง นับว่ามีคุณูปการและมีคุณค่าต่อการพัฒนาชาติไทยให้เป็นสังคมที่มีอารยธรรมประเพณีวัฒนธรรมที่คนในสังคมมีความเชื่อเรื่องบุญบาป ความเชื่อเรื่องการกลับชาติมาเกิดอีกในอนาคตหากยังไม่หมดกิเลส และสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกัน ตั้งแต่ชนชั้นผู้ปกครอง ถึงระดับคนชั้นล่าง ให้เป็นผู้มีเมตตาอารีต่อกัน กษัตริย์ดำรงอยู่ในฐานะพุทธกษัตริย์ เช่นเดียวกับพระเวสสันดร ซึ่งเป็นปรากฏการณ์แห่งศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่ได้รับอิทธิพลมาจากพุทธศาสนาลังกาวงศ์ โดยมีพระสงฆ์ผู้คอยเทศนาเป็นผู้เชื่อมระหว่างกษัตริย์ผู้ปกครองกับประชาราษฎร์ผู้เป็นไพร่ฟ้าให้เป็นผู้ประกอบด้วยคุณธรรมมีทาน ศีล และภาวนา วรรณกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะเรื่องเวสสันดรชาดก จึงเป็นเรื่องที่พระสงฆ์ใช้สำหรับถวายโอวาทแก่องค์กษัตริย์ พระราชวงศ์ และเหล่าขุนนางข้าราชการให้ประพฤติอยู่ในกรอบศีลธรรมจรรยา และเป็นนักปกครองที่ดี ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อชาติบ้านเมือง สร้างความสงบสุขให้แก่สังคมได้ต่อไป

ด้านเศรษฐกิจ มีคุณค่าในการปลูกฝังให้คนไทยนั้นมีลักษณะเด่น คือ มีความขยัน อดทน ประกอบอาชีพด้วยความสุจริต มัธยัสถ์ พอเพียง ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจของประเทศยืนอยู่บนพื้นฐานการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืน สามารถพัฒนาตนเองได้ อันเป็นรากฐานที่สำคัญในการพัฒนาชุมชน สังคม และประเทศชาติ เพื่อให้การดำรงตนอยู่ได้อย่างมีความสุขอย่างแท้จริง

ด้านสังคม การเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก ย่อมปลูกฝังให้คนไทยทุกระดับตั้งแต่ราชวงศ์ถึงราษฎรมีความรักความผูกพันต่อกันทั้งในระดับบุคคล ระดับครอบครัว ระดับชุมชน ระดับชาติและระดับโลก เวสสันดรชาดกได้แสดงให้เห็นคุณลักษณะที่ครอบคลุมบริบูรณ์ ทั้งเป็นตัวอย่างในการปกครองรัฐ คือทรงครองแผ่นดินโดยทศพิธราชธรรม ในการครองเรือน คือ ทรงรักมั่นคงต่อพระมเหสีคู่บารมีของพระองค์ ในการทำความดีจนถึงที่สุดคือการบำเพ็ญทานช่วยเหลือผู้อื่นจนถึงที่สุดแม้ตนจะต้องทุกข์กายทุกข์ใจก็ทรงมีขันติธรรมระงับไว้ได้ การช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์จึงเป็นหน้าที่หลักของพระเวสสันดรในการบำเพ็ญทานบารมี และเป็นตัวอย่างแห่งการประพฤติพรหมจรรย์ คือรักษาศีล 5 อย่างเคร่งครัด ประพฤติพรตอย่างธรรมเนียมของดาบสอย่างดี

¹² กรมศิลปากร, มหาเวสสันดรชาดก ลำานวนเทศนา 13 กัณฑ์, หน้า 134 – 135.

ด้านวัฒนธรรม เป็นการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาออกมาใช้ให้เป็นรูปธรรม โดยที่พระมหากษัตริย์และพระเถระจารย์ทั้งหลายตั้งแต่ยุคกรุงสุโขทัยเป็นต้นมานำมาปรับใช้ในการสั่งสอนอบรมคนในชาติ ทำให้คนไทยหรือคนเชื้อชาติไทยมีวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิตทั้ง 4 ด้านที่ดั่งาม ซึ่งปฏิบัติถ่ายทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น แม้อนุชนรุ่นหลังในปัจจุบันก็ยังปรากฏวัฒนธรรมที่ดั่งามทั้งในด้านหลักความคิดหลักขนบธรรมเนียมประเพณี หลักการมารยาทการอยู่ร่วมกัน หลักการใช้ปัจจัยเครื่องอาศัยในการดำเนินชีวิต ทำให้คนไทยมีเอกลักษณ์เฉพาะ ที่เป็นดังนั้นก็เพราะหลักธรรมในพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะหลักธรรมในเวสสันดรชาดกนั่นเอง

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. องค์ความรู้เรื่องการเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2558
- กรมศิลปากร. มหาชาติคำหลวง. กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา, 2516
- _____. มหาเวสสันดรชาดก สำนวนเทศนา 13 กัณฑ์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2514
- ชรินทร์ สันประเสริฐ. ระบบการเมืองการปกครอง ในมนุษย์และสังคม. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2538
- นายอนันต์ ม่วงยืนนาน. บรรณาธิการค้นคว้าและเผยแพร่. คำให้การชาวกรุงเก่า. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วน จำกัดพิมพ์ลายสือ, 2544
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539
- มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา. นามานุกรมพระมหากษัตริย์ไทย. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, 2557
- สำนักนายกรัฐมนตรี. จารึกสุโขทัย ประชุมจารึก ภาค 1 นครชุม (หลักที่ 3). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2551
- องค์การเผยแผ่ วัดประยูรฯ. วิชาการเทศนา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: หก. เอมีเทรดดิ้ง, 2544
- อารยะศูร. ประพันธ์, หลวงรัชฎการโกศล แปลเป็นภาษาไทย. ชาดกมालา. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2541